HAZAI VALÓSÁG

Az egyesült román fejedelemségekben (Munténia és Moldva) 1000 lakosra 1885-ben 43,1 az 1911–13-as évek átlagában 42,4 élveszületés esett. Ennél magasabb élveszületési arányszámokat századunk elején az európai országok közül csupán Oroszországban és legfeljebb egy-két balkáni országban jegyeztek. A halálozási arányszám – rendes körülmények között – az akkori időkhöz viszonyítva közepesen magas értékű volt, és az évtizedek folyamán alig változott: 1860-ban elérte a 26,1 ezreléket, 1910-ben is a 25,8-at. Ennek megfelelően a lakosság lélekszáma az 1877–78-as függetlenségi háború jelentős vérvesztesége és az időnként tomboló súlyos kolerajárványok ellenére is viszonylag gyorsan nőtt, és jó fél évszázad leforgása alatt (1859–1912) közel kétszeresére emelkedett.[1]

Erdély és csatolt részei – az ún. Partium és a Bánság – román, magyar, német és más nemzetiségű népessége jóval lanyhább iramban gyarapodott. Mint az előbbiekben is utaltam már rá, itt az első ipari forradalomra jellemző népesedésrobbanás voltaképpen elmaradt, mert a halálozási arányszám csökkenésével szinte egyidőben a születésszám is apadni kezdett. A megyék többségében már a századforduló táján is 40 ezreléknél alacsonyabb születésszámokat jegyeztek fel. 1905-ben az 1000 főre eső születések átlaga 36–37, az első világháborút megelőző utolsó békeévben pedig 32–33 volt.[2] Ezért – jóllehet a múlt század nyolcvanas éveitől a kolerát sikerült távol tartani – a gyarapodás viszonylag lassú maradt: Románia mai, Kárpátokon inneni területének össznépessége 1785 és 1910 között mintegy 2,5 millióról[3] 5,2 millióra emelkedett[4], a lakosság megkétszereződéséhez tehát kb. 120 évre volt szükség (1785–1905).

Összegezett adatok szerint Románia mai egész területének népessége, az elmúlt 120 esztendőben így alakult:

1859 : 8 200 000 fő
1912 : 12900000 fő
1930 : 14 300000 fő
1951 : 16 400 000 fő (megkétszereződési idő : 92 év).
1979 : 22 000 000 fő[5].

Ami az országos születési arányszámot illeti, ez még a húszas években is megközelítette a háború előtti magas szintet. De még 1930-ban is 1000 főre átlag 34,1 élveszületés esett, sőt 1932-ben – a világgazdasági válság mélypontján – 35,1.[6] Az apadás a parasztgazdálkodások általános csődjét jelző konverziós törvény, a fokozott urbanizáció és a növekvő politikai bizonytalanság nyomán 1933 után indult meg. 1938-ban már csak 28,5, 1940-ben. 26, 1949-ben 27,6, 1954-ben pedig 24,8 ezrelékes élveszületési arányszámot jegyeztek. Ezt követően, 1955-ben tették gyakorlatilag szabaddá a művi terhességmegszakítást, aminek következményeként az országos statisztika 1959-ben már csak 20,2, 1966-ban pedig 14,3 élveszületést jelzett.

Minthogy a második világháború – pontosabban az 1946–47. évi nagy szárazság és részleges éhínség – után sikerült a halálozási arányszámot az 1935. évi 20,1 (vagy az 1932. évi 21,1) ezrelékről 8,1–8,6 ezrelékre leszorítani, az ország népe ténylegesen még az 1966-os népesedési mélypont évében is mintegy 6 százalékkal gyarapodott. A nyers utánpótlási együttható azonban – először Románia újabb kori történetében – 1 alá süllyedt, vagyis távlatilag az ország népe nem növekedett volna többé.

A FORDULAT ÉVE ÉS A „RENITENSEK”

Az ismert erélyes jogi-adminisztratív természetű születésösztönző intézkedések hatására az élveszületések száma 1967-ben egyszeriből 27,4 ezrelékre szökött fel, majd fokozatosan mérséklődött, de részint a család- és gyermekvédelmi törvénykezésnek és a rendelkezések szigorú végrehajtásának köszönhetően továbbra is viszonylag magas maradt: 1977-ben 19,6 ezrelék, az 1966–1976-os évek átlagában 20,8 ezrelék; ennél magasabb születésszámot Albánia kivételével az utóbbi években egyetlen európai szocialista országban sem regisztráltak. A nyugat-európai tőkés országok közül is csak Írország, Portugália és Spanyolország születési mutatószáma haladja meg a Romániáét.

Minthogy a közel 20 ezrelékes születési arányszám alacsony halandósággal, párosul, a lakosság gyarapodása megfelel a IX. pártkongresszuson elfogadott programnak, amely azt tűzte ki célul, hogy a születési arányszám növelésére irányuló politika következetes alkalmazása, a gyermekek és sokgyermekes családok támogatása révén Romániának 1990-ben 25 millió, 2000-ben pedig kb. 30 millió lakosa legyen.[7]

A két legutóbbi népszámlálás között eltelt 11 esztendőben az ország népe közel 2,5 millió fővel, 12,9 százalékkal gyarapodott, ami évi 1,1 százalékos átlagos növekedési ütemnek felel meg. Az elmúlt esztendők eredményeinek tükrében a IX. pártkongresszus merész célkitűzései elérhetőknek látszanak. E célkitűzéseknek egyébként reális alapot kölcsönöz az a tény is, hogy elméletileg már 1982-től (a gyakorlatban talán inkább csak 1985-től) kezdve – amikor is az 1967 után született, sokkal népesebb évjáratok érik el termékeny korukat – jelentősen növekedhet az élveszületések száma, még némileg mérséklődő termékenység esetén is. Az 1966 és 1977 közötti átlag 20,8 ezrelékes születés-

szám megvalósulásában is szerepet játszott az a tény, hogy a termékeny korcsoportok közel 10 százalékkal népesebbek voltak az előző évtized termékeny korcsoportjainál.[8]

Az ország sokoldalú és gyors ütemű gazdasági fejlesztésére irányuló politika – közismerten – évek hosszú sora óta az egyes országrészek, megyék, földrajzi tájegységek közötti gazdasági-kulturális egyenlőtlenségek felszámolását, valamennyi területi egység és településhálózat magas fokú, harmonikus fejlesztését tűzte ki célul. Az elmaradottabb megyék gyors fejlesztése érdekében számottevő erőfeszítéseket tettek. Ám ezen a téren különleges – csupán gazdasági eszközökkel nem megoldható – problémák is jelentkeznek. Ilyen például az egyes megyék, városok, községek lakosságának egymástól lényegesen eltérő termékenységi magatartása.

Néhány megyében a születésszám évről évre mélyen az országos szint alatt marad, az e megyékben kimutatott halálozási arányszámok pedig jóval meghaladják az országos átlagot. Ez azt bizonyítja, hogy korántsem alkalmi jellegű, véletlenszerű vagy átmeneti jelenséggel van dolgunk, hanem régi, hagyományos – mondhatnám: „történeti” – folyamattal, melyen a művi vetélést szigorúan eltiltó és büntető, a nagyobb termékenységet anyagi előnyökkel is serkentő törvényes intézkedések sem tudtak egyelőre változtatni; e folyamat egyenes következményeként az érintett térségek, népességének korösszetétele jóval idősebb az országos átlagnál.

Hagyományosan alacsony termékenységű – a fővároson kívül – az ország délnyugati sarka: Arad, Temes és Krassó-Szörény megyék népessége. Itt 1977-ben az alábbi születésszámokat, halálozási és gyarapodási arányszámokat jegyezték.

Megye	Népesség-szám	Születés	Halálozás	Gyarapodás
		1000 főre		100 főre
Arad	512 654	14,3	13,2	0,11
Temes-	697 851	14,3	11,7	0,26
Krassó-Szörény	388 159	15,8	12,0	0,38
	Ezen belül városi lakosság:			
Arad	260 906	13,7	10,8	0,29
Temes	373 358	13,2	9,0	0,42
Krassó-Szörény	195 671	17,6	8,3	0,93
	Falusi lakosság:			
Arad	251 748	14,9	15,7	–0,08
Temes	324 493	15,6	14,7	+0,09
Krassó-Szörény	192 488	14,0	15,8	–0,18

Három olyan megyéje van tehát az országnak, ahol mind a mai napig az 1966-os – a művi terhességmegszakítás törvényes eltiltása előtti – születési mutatószámok maradtak érvényben. A három megye együttes lakossága 1,6 millió, az évi együttes szaporulat pedig 3843 fő, 0,24 százalék.

Nincs itt most helyem arra, hogy részletesebben kitérjek ennek a török uralmat a Habsburg-uralommal a XVIII. század elején felváltó vidéknek hosszú idővel ezelőtt kialakult és a többszöri történelmi, sorsfordulók ellenére tartósnak bizonyult termékenységi magatartása mélyebben fekvő, okaira. Az okok vizsgálatánál szem előtt kellene tartani egyfelől az 1718. évi passzarovici békét követő, zömmel német, francia s elzászi, spanyol és szerb telepesek meghonosodásának történetét, másfelől a sajátos – az erdélyitől és részben a partiumitól is eltérő – társadalmi és birtokviszonyok kialakulását; azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a mocsarak felszárítása és a telepesek soraiban a XVIII. században pusztító gyilkos máriajárvány leküzdése után mind a török uralmat, átvészelő őslakosság, mind az újonnan megtelepedett (később a kézműipar felé is orientálódó)

földműves réteg – részint a zsíros földnek és önszorgalmának, részint a feudális kötöttségek hiányának köszönhetően – már a XIX. század elejétől kezdve sokkal jobb módba került, mint akár az olténiai vagy erdélyi, akár a magyarországi telkes jobbágyság. A növekvő jólét – s a földtulajdon elaprózódásától való félelem – köztudomásúan gyakran hat az alacsony termékenység irányában. A kétgyermekelvűség, majd az egyke először Temes megyében és az egykori Torontál megyében, valamint Arad megye alföldi tájain honosodott meg, innen terjedt át azután az Arad városától keletre fekvő domb- és hegyvidékre, s jóval később, inkább csak a modern ipari létesítmények kifejlődése után mételyezte meg Krassó-Szörény megyét is.

Érdekességként jegyzem meg, hogy noha a második világháborút követő kisebb vándorlási hullám során e térség számos, községében korábban igen termékeny olténiai és moldvai román és cigány család telepedett meg, az őslakosság gyarapodási szempontból lényegében magához hasonította a jövevényeket.

Nemzetiségi összetétel szempontjából Krassó-Szörény megye népességének több mint 90 százaléka, Arad megyének több mint 80 százaléka, Temes megyének pedig – a svábság egy részének háború utáni elvándorlása következteben – mintegy háromnegyed része román nemzetiségű.

A hazai termékenységi magatartásban tapasztalható rendkívül nagy fáziskülönbségek tulajdonképpen csak akkor válnak igazán érzékelhetővé, ha az ország alacsony termékenységű délnyugati sarkára vonatkozó adatokat összevetjük néhány olyan északkeleti megye adataival, ahol a gyarapodás mutatójának pozitív kilengése több mint 50 százalékos az országos értékekhez viszonyítva. Az ország három leg-

szaporább megyéje: Vaslui, Iaşi és Botoşani. Innen legutóbb az alábbi népmozgalmi adatokat jelentették:

Megye	Népesség-szám 1977. júl. 1.	Születés 1000	Halálozás főre	Gyarapodás 100 főre
Vaslui	437 987	27,5	9,6	1,79
Iaşi	734 774	25,3	7,4	1,79
Botosani	452 336	25,0	9,4	1,56
Ezen belül városi lakosság:				
Vaslui	127 447	30,7	7,8	2,29
Iaşi	337 685	23,4	6,0	1,74
Botoşani	119 527	25,2	7,4	1,78
Falusi lakosság:				
Vaslui	310 540	26,3	10,3	1,60
Iaşi	397 089	26,9	8,6	1,83
Botoşani	332 809	25,0	10,1	1,49

Az ország három legszaporább – együttesen, ugyancsak mintegy 1,6 millió lelket számláló – megyéjének teljes gyarapodása 1977-ben 28 044 főre emelkedett. Ez úgy viszonylik a délnyugati megyék gyarapodásához, mint 1:7. Ha viszont Arad megye nyers gyarapodási mutatóját vetjük össze a Vaslui megyéjével, az arány 1:16.

A fenti három megyén kívül Tulcea (24,0), Bacău (23,8), Beszterce-Naszód (23,7), Ialomița (23,3), Neamț (22,5), Mehedinți, Galați (22,4) és Suceava (22,3) megyékből is a háború előtti országos értékeket megközelítő születési mutatószámokat jeleznek.

VÁROSIASODÁS

A különböző vidékek gyarapodása közötti fáziskülönbségek egyik közvetlen következménye a viszonylag nagyméretű belső vándormozgalom. Mielőtt azonban erről szólnék, egy kis ki-

térőre van szükség: a belső mobilitás előfeltétele olyan gyorsan fejlődő településközpontok – municípiumok, városok – kialakulása, amelyek vonzerőt gyakorolnak a gyorsan gyarapodó népességre, és fel is tudják szívni a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőfelesleget.

A városiasodás terén minálunk sok helyütt és számos vonatkozásban igen nagy lemaradást kellett behozni. 1831-ben Moldva és Havasalföld népességének még csak alig 8 százaléka élt városokban, s az urbánus népesség számaránya a századforduló évében, sem haladta meg a 19 százalékot. A két világháború között a városi népesség mintegy 60 százaléka Bukarestben, a prahovavölgyi olajipari központokban, Brassóban, a zsílvölgyi és Hunyad megyei ipari centrumokban, valamint Resicán és Temesváron összpontosult.[9] A nagyobb erdélyi városok közül Kolozsvár, Nagyvárad elsősorban az intellektuális központ szerepét töltötte be ekkoriban, Szebenben és Aradon viszonylag fejlettebb volt az ipar; Marosvásárhely, Nagybánya, Szatmár nem lépett még ki a vidéki kisvárosok sorából, nem is szólva a székely kisvárosokról vagy Moldva, Olténia, Dobrudzsa elszórtan fekvő, álmatag, egyáltalán nem növekvő vagy éppenséggel visszaeső vásárvárosairól.

Annak a 10,5 millió léleknek, amely 1978-ban városi környezetben élt, mintegy negyedrésze az utóbbi évtizedben költözött be a különböző városokba, elsősorban a nagyobb ipari központokba.

Visszapillantva, az elmúlt fél évszázadban a városiasodás népszámlálásról népszámlálásra így alakult:

Év	Össznépesség	Városi népesség 1000	Különbözet fő	Falusi népesség	Különbözet	Százalékos megoszlás Város	Falu
1930	14 281	3 051		11 229		21,4	78,6
1948	15 873	3 713	+662	12 159	+930	23,4	76,6
1956	17 489	5 474	+1761	12 015	–144	31,3	68,7
1966	19 103	7 306	+1832	11 797	–218	38,2	61,8
1977 I.5.	21 559	10 236	+2930	11 322	–475	47,5	52,5
1977 II.1	21 658	10 362	+ 126	11 295	– 27	47,8	52,2

Nem egészen fél évszázad leforgása alatt Románia össznépessége 50 százalékkal, a városi lakosság 230 százalékkal – több mint 7 millió lélekkel – nőtt, a falusi lakosság pedig számarányában ütemesen, abszolút számokban kifejezve nagyon lassan csökkent, de még 1977 közepén is meghaladta fél évszázad előtti létszámát.

Az urbanizálódási folyamat természetesen tovább tart, sőt szükségszerűen gyorsul, miként azt táblázatunk utolsó sorának a falusi lakosság számbeli csökkenésére vonatkozó adata is jelzi. Joggal feltételezhető, hogy már 1980-ban, vagy legkésőbb 1981-ben, a városi lakosság végképp behozza a falusival szembeni történelmi lemaradását, s ugyanakkor tovább nőnek a különböző nagyságrendű kategóriákba tartozó s elsősorban a 100 ezer lakoson felüli városok.

Az urbanizációnak köztudottan két útja van: az egyik a falu népének beáramlása a városokba, a másik: egyes fejlettebb községek kiépülése, ellátása a városokra jellemző adottságokkal és várossá nyilvánítása. Ez utóbbira a jelenlegi ötéves terv (1976–1980) során 130 esetben kerül sor, amikor is számos olyan 5–10 ezres lélekszámú nagyközség kapta vagy kapja meg a városi rangot, mint például a Temes megyei Nagyszentmiklós, az Arad megyei Pécska, a Bihar megyei Érmihályfalva, Bihardiószeg,

Székelyhíd, az Ilfov megyei Snagov stb. A tervek szerint minden megyében legalább 6–7 város létesül, amelyek, mindegyikéhez legalább 4–5 peremközség tartozik majd. A városok többségének ipari-agrár vagy agrár-ipari jellege lesz.

1990-ben, amikor a pártprogram célkitűzéseinek megfelelően az ország lakosságának el kell érnie a 25 milliós lélekszámot, a városi környezetben élők száma 17 millióra – 68 százalékra – emelkedik. A várható változásoknak részint már a következő évtizedben és különösen századunk utolsó évtizedében nem lebecsülhető szerepe lesz a születésszám alakulásában.

De hogyan viszonylik pillanatnyilag az urbanizáció a termékenységhez? A kettő között sokfelé – a másutt is jól ismert – fordított arány mutatható ki. Leggyorsabban a legkevésbé urbanizált megyék gyarapodnak. Botoşani-ban a városi népesség számaránya csupán 26,5, Vasluiban 29, Iaşi-ban 45,9 százalék. Ugyanakkor Krassó-Szörény megye népességének 50,4, Aradénak 50,8, Temes megyéének, pedig 53,6 százaléka él városon. Ebből azonban korai volna azt az általános következtetést levonni, hogy a városiasodással a születésszám *szükségszerűen* csökken igaz, erre is van példa. Az ország két legurbanizáltabb megyéjében: Brassóban és Hunyadon, ahol a városi lakosság számaránya meghaladja a 70 százalékot, a születési mutatószám csak 17,5, illetve 17,3; Kolozs megyében (urbanizáció közel 68 százalék) 1000 főre 18,1 élveszületés esik, hasonló a helyzet Constanța megyében (városiasodás 67 százalék, születésszám 18,5 ezrelék), nem is szólva a fővárosról, ahol az élveszületések száma csupán 13,7 ezrelék. Országos átlagban is az 1000 főnyi falun élő népességre számított 20,4 ezrelékes születésszámmal szemben 1000 főnyi városi lakosra csak 18,7 élveszületés jut.

A fenti adatokkal szöges ellentétben az ország 21 megyéjében – melyek együttes népessége 9,5 millió lélek és melyek közül 15 egyúttal az ország leggyorsabban gyarapodó megyéje is – a városi lakosság élveszületéseinek *nyers* arányszáma nagyobb (több helyütt jóval nagyobb) a falusiénál. Ezt persze vitathatatlanul a gyors gazdasági fejlődéssel összefüggő és az utóbbi időben egyre határozottabban növekvő térbeli mobilitás terhére (vagy javára?) kell írni. Csöppet sem valószínű ugyanis, hogy a szóban forgó megyékben a városi népesség termékenysége valóban nagyobb volna a falusiénál. A városba költözők, köztudottan, a fiatalok soraiból kerülnek ki.

Az említett 21 megye együttes urbanizációs mutatója mintegy 20 százalékkal az országos szint mögött marad: mindössze 38,1 százalékos. Ezért a viszonylag kisebb születési számarányt felmutató falvakra a születések abszolút számából még így is 115 000, a városokra pedig mindössze, 77 000 újszülött jut.

Ha az egyes megyék fejlettségi fokára városaik nagyságrendjéből próbálnánk következtetni, azt találnók, hogy a szóban forgó 21 megye ebből a szempontból is hátrányos helyzetben van: 128 városa közül 112 tartozik a kis (50 ezren aluli) vagy egész kis (10 ezren aluli) városok kategóriájába. Az 50 ezer főnél népesebb városok közül csak 12 fekszik a 21 megye területén; az ország 17 nagyvárosa közül pedig mindössze 4.

Az elmondottakból – úgy vélem – bízvást levonható az a következtetés, hogy a városi környezetben tapasztalható születésszám-mérséklődés – a mi sajátos körülményeink között – egyelőre inkább csak a nagyobb városokban, főképp a 100 000 lakoson felüli városokban érvényesül. Ezeknek egy része egyébként ún. „zárt” város, ami mérséklően hat a beáramlás ütemére, pontosabban elég magas szinten tartja

az ingázók számát, akiknek, gyarapodási mutatóit a falusi statisztikákban kell megkeresnünk. A 100 000 lakoson felüli városokban – a fővárost is beleértve – 1977. július 1-én 5 116 000 lélek, az ország népességének 23,6, a városi népességnek 53,8 százaléka élt.

Városi népességünknek köztudottan igen magas százaléka még a városban, megtelepedett első nemzedékhez tartozik. I. Şalapa adatai szerint a municípiumok és városok lakosságának közel 60 százaléka már 1973-ban sem abban a helységben született, ahol jelenleg él, hanem jobbára falun.[10] Minthogy 1973 óta, az urbanizációs folyamat felgyorsult, minden bizonnyal ez a számarány is jelentősen megnövekedett.

A városban frissen megtelepülők – különösen, ha nagyobb számban érkeznek, és sok közöttük az ugyanarról a vidékről elszármazó – többnyire magukkal hozzák hagyományos közösségi szokásaik és értékeik egy részét – köztük a termékenységi szokásaikat is – s ezeket lehetőségeikhez képest igyekeznek beépíteni a városi struktúrákba. Fokozott mértékben áll ez olyan etnikai csoportokra, melyeknél a városba település erős sztresszhatással jár, mert például korábban nomád vagy félnomád életmódot folytattak. De általában is megállapítható, hogy nem csupán a városi életforma hat a minden rendű beköltözőkre, hanem az új városlakók részéről is szüntelenül érvényesülő pozitív visszacsatolás jön létre. A nagy tömegben városba települők szokásaikkal, életmódjukkal, sajátos szemléletükkel szüntelenül alakítgatják, módosítgatják a város megszokott arculatát, és ily módon közvetve hozzájárulnak a falu és város közötti különbség elmosódásához. Várhegyi István ebben egy korszerűsödő, iparosodó társadalom életformaváltásának két pólusát látja. „Urbanizálódás? A másik oldalon *ruralizáció.* Nemcsak falvaink városiasodnak,

nagyvárosaink is falusiasodnak” – írja.[11] A ruralizáció jelensége bizonyos mértekben a „zárt” városokban is tapasztalható, a beköltözés szempontjából nyitottakban természetesen sokkalta nagyobb mértékben.

BELSŐ VÁNDORLÁS

Minthogy a különböző települések és településhálózatok természeti adottságai nem hozhatók közös nevezőre, s a lakosság uniformizálhatatlan népesedési magatartása általában nem vet számot a természeti-gazdasági adottságokkal, az ipar fejlődését biztosító termelőerők *arányosabb* elosztása érdekében a társadalmi mobilitás bizonyos fajtái (mind foglalkozási, mind földrajzi értelemben) állami támogatásnak örvendenek; ennek megfelelően a lakosság természetes gyarapodása és tényleges növekedése között sokfelé lényeges eltérés tapasztalható. Az ország fővárosának és 11 megyéjének népessége a két népszámlálás közötti országos gyarapodási mutatószámot (12,9%) kisebb vagy nagyobb mértékben meghaladó arányban nőtt:

Megye	Növekedés Összesen	(%)	Ebből: Természetes gyarapodás	Vándorlási különbözet
Bukarest	482 000	33,2	99 000	+ 383 000
Galați	108 000	32,8	89 000	+ 19 000
Brassó	140 000	31,8	57 000	+ 83 000
Constanța	143 000	30,9	74 000	+ 69 000
Argeș	102 000	19,4	80 000	+ 22 000
Dîmbovita	71 000	17.2	61 000	+ 10 000
Gorj	50 000	16,9	43 000	+ 7 000
Prahova	117 000	16,7	110 000	+ 7 000
Szeben	67 000	16,3	58 000	+ 9 000
Hargita	44 000	15,7	39 000	+ 5 000
Máramaros	65 000	15,5	69 000	– 4 000
Temes	89 000	14,7	24 00	+ 65 000

Míg a népességszám szempontjából az átlagosnál gyorsabban növekvő megyék vándorlási különbözete – az egy Máramaros kivételével – pozitív, az országos átlagnál kisebb növekedést felmutató 12 megye közül 10-ben negatív:

Megye	Növekedés		Ebből	
	Összesen	(%)	Természetes gyarapodás	Vándorlási különbözet
Botoşani	– 1200	– 0,3	84 800	– 86 000
Teleorman	1 500	0,4	50 500	– 49 000
Szilágy	1300	0,7	30 300	– 29 000
Vaslui	5 000	1,5	94 000	– 89 000
Ialomiţa	10 000	2,8	61 000	– 51 000
Ilfov	23 000	3,2	94.000	– 71 000
Mehedinţi	12 000	4,0	26 000	– 14 000
Vrancea	19 000	5,4	57 000	– 38 000
Buzău	27 000	5,8	66 000	– 39 000
Arad	31 000	6,4	10 000	+ 21 000
Beszterce-Naszód	17 000	6,4	43 000	– 26 000
Krassó-Szörény	27 500	7,5	16 000	+ 11 500

A táblázatainkban nem szereplő 16 megye az országos átlagot megközelítő arányban gyarapodott. Így például Kolozs megye majdnem 12 százalékkal, 86 000 fővel, melyből 14 000 fő volt a más megyékből ideköltözöttek száma.

A főváros után, mely a belső migráció több mint felét szívta fel, sorrendben a legnagyobb migrációs vonzóerőt Brassó, Constanţa és Temes megyék ipari központjai (és azok peremközségei) gyakorolták; a három megye együttesen több mint 200 000 lélekkel gyarapodott a lakóhelyét változtató népességből. Bár Galaţi megye népessége is az országos átlagot mintegy két és félszeresen meghaladó arányban nőtt, ehhez mégsem volt többre, mint 19 000 betelepülőre szüksége, a többit a magas természetes gyarapodás fedezte. Argeş megye is önerejéből

jobbára fedezni tudta az országos átlagot erősen meghaladó termelőerő-szükségletét.

Jól ábrázolja a természeti-gazdasági adottságokkal számot vetni nem tudó gyarapodást a Botoşani vagy Vaslui megyei példa. Az erdélyi megyék közül a kedvezőtlen természeti adottságok Szilágy (vízhiány) és Beszterce-Naszód (magas hegységek) megyében nem tettek lehetővé olyan ipari fejlesztést, mely a nagyobb elvándorlást fékezhette volna.

A táblázatainkban nem szereplő Bacău, Suceava, Iaşi és Neamţ, valamint Fehér, Szatmár és Hunyad megyékből rajzik még ki viszonylag nagyobb számú népesség. De a 20–42 százalékos vándorlási különbözet levonása után ezeknek a megyéknek a növekedése még mindig eléri az országos szintet.

Amikor a hivatalos kimutatásokban pozitív vagy negatív vándorlási különbözetről beszélnek, ezen természetesen minden esetben a pozitív és negatív migráció különbözeti végeredményét kell érteni. Gyakran előfordul ugyanis, hogy valamelyik megye betelepülési többletét kisebb vagy nagyobb mértékben csökkenti az onnan elvándorlók száma, bizonyos vidékek népességére ugyanis meghatározott ipari központok gyakoroltak már a múltban is, és gyakorolnak mind a mai napig vonzóerőt. Ezek az ipari központok olykor a szomszédos megyékben, máskor jóval távolabb vannak. Így például Gorj és Mehedinţi megyék vándornépességének egy részét a Krassó-Szörény, Hunyad és Temes megyei ipari központok szívják fel, Hargita és Kovászna megye „kóborgó” népességének Brassó, a Hunyad megyei szénmedence, továbbá a szatmári és máramarosi ipari és bányaipari központok a vándorlási irányai, a Vîlcea megyeiekre Szeben, a népességtöbblettel bíró moldvai megyékre pedig a szomszédos Hargita, Kovászna, Maros, a távol fekvő Arad és Temes, újabban Kolozs megye gyakorol vonzóerőt.

Megvonva a két népszámlálás között eltelt 11 esztendő migrációs mérlegét, a 727 000 főt kitevő „érkező” népesség a fővároson kívül 14 megye lakosságát gyarapította; az ily módon is szaporodó megyék – néhány a népesedés szempontjából önellátó megyével együtt – az ország ipari fejlődésének legfontosabb gócpontjai. A negatív mérleggel záruló migráció (összesen 797 000 fő) 25 megyét érintett, anélkül azonban – amint ezt I. Measnicov és Vl. Trebici is hangoztatja –, hogy közvetlen összefüggést lehetne kimutatni a természetes gyarapodás nagysága és az elvándorlás mértéke között.[12] Igaz, valamennyi olyan megye, amelynek természetes szaporulata legalább 20 százalékkal meghaladta az országos átlagot, a negatív migrációjú megyék sorában található. De negatív a vándorlási mérlege az országos átlaggal megegyező mértékben gyarapodó Ilfov megyének is (persze itt a főváros vonzóereje a magyarázat), és ugyancsak negatív az országos gyarapodási átlag mögött lemaradó Fehér megyéé, valamint Hunyadé és Biharé.

Általános szabályként pusztán csak azt lehet kimondani, hogy a negatív előjelű földrajzi mozgékonyság fordított arányú a nagyobb fokú és gyorsított ütemű iparfejlesztést lehetővé tevő természeti-gazdasági-kulturális adottságokkal, s ezt az arányt csak bizonyos területek és kulturális-gazdasági központok vonzóereje és állampolitikai szempontok módosítják némiképp.

A TÖRTÉNELMI ORSZÁGRÉSZEK

Hogyan gyarapodott a két népszámlálás között a történelmi országrészek népessége? Erre a kérdésre I. Measnicovnak és Vl. Trebici-nek az előbbiekben is idézett tanulmányában találhatunk választ. Nézzük meg először is a történel-

mi tartományok élveszületéseinek és születési arányszámainak alakulását 1966 és 1976 között:

Történelmi országrész	Népesség-szám közép-arányosa (a két népszámlálás között)	Élveszüle-tések összes száma	Születési arányszám 11 év átlagában
Románia	20 318 873	4 651 596	20,8
Moldva	4 181 823	1 170 505	25,4
Dobrudzsa	782 373	179 796	20,9
Olténia	2 248 427	508 351	20,6
Erdély	4 139 676	926 423	20,3
Körösvidék-Máramaros	1 941 805	415 821	19,5
Munténia	6 001 348	1 281 855	19,4*
Bánság	1 024 429	172 663	15,3

Az egyes országrészek tényleges és természetes szaporulata között elég lényeges a különbség. A vonatkozó adatok összevetését az alábbi táblázat teszi lehetővé:

Történelmi országrész	Természetes szaporulat	(%)	Tényleges szaporulat	(%)	Vándorlási különbözet
Moldva	791 435	20,0	441 176	11,1	– 350 259
Dobrudzsa	113 538	16,2	161 711	23,1	+ 48 173
Olténia	255 626	11,9	212 016	9,9	– 43 610
Erdély	495 234	12,7	492 336	12,6	– 2 898
Körösvidék-Máramaros	180 834	9,9	180 715	9,8	– 119
Munténia	674 601	21,1	877 324	15,1	+ 202 723
Bánság	39 406	4,1	115 848	12,1	+ 76 442

Moldvából, mely az ország összlakosságának egyötödét képviseli, ám az élveszületések egy-

* Ha az alacsony termékenységi főváros közel 2 millió lakosát leszámítjuk, Munténia születési arányszáma kb. 22,2 ezrelék, vagyis nagyságrendben nyomban Moldva után következik.

negyedét adja, került ki az országrészek közötti vándorló népesség zöme. Ha összeadjuk a negatív és pozitív vándorlási különbözeteket, a tényleges vándorlásnál mintegy 400 000 fővel kisebb végeredményt kapunk, vagy más szóval a 10 000 lakosra számított átlagos 360 főnyi megyék közötti vándorlóval szemben az országrészek közötti vándorlásban minden 10 000 lakos közül csak 195 lélek vett részt. Átlagosan számítva tehát a vándorlások mintegy 55 százaléka a saját országrész határain belül zajlott le. Persze aközött, ami a valóságban végbement és a statisztikai átlag között ez esetben is elég jelentős az eltérés. Miként az előbbiekben is említettem, egyedül a fővárosban 383 000 lélek telepedett meg újonnan, Argeş, Dîmboviţa és Prahova megyékben pedig további 39 000 fő. Ugyanakkor Teleorman, Ilfov, Ialomiţa, Buzău és Brăila együttes vándorlási mérlege 220 000 főnyi veszteséggel zárult. Ennek a két tényezőnek a különbözete teszi ki Munténia közel 203 000 főre rúgó vándorlási nyereségét.

A nem egyenlő szaporulat és a belső vándorlások következtében az alábbi eltolódások következtek be az egyes országrészek népességei közötti arányszámokban:

Történelmi országrész	Százalékarány 1966. III. 15.	Százalékarány 1977. I. 5.	Az élveszületések száma szerinti arány
Románia	100,0	100,0	100,0
Moldva	20,8	20,4	25,1
Dobrudzsa	3,6	4,1	3,9
Olténia	11,2	10,9	10,9
Erdély	20,4	20,3	19,9
Körösvidék-			
Máramaros	9,7	9,5	8,9
Munténia	29,2	29,8	27,5
Ebből: Bukarest	7,6	9,0	5,5
Bánság	5,1	5,0	3,8

Ha az egész országnak olyan magas volna a születési arányszáma, mint Moldvának, akkor évről évre mintegy 100 000-rel több újszülött látna napvilágot; a migráció következtében azonban Moldvának az ország össznépességéhez viszonyított számaránya mégis csökkenőben van. A 10 000 lakosra eső átlag 360 főnyi vándorlóval szemben Moldvában minden 10 000 lakosra 850 vándorló esik. Ez a viszonylag nagyfokú mobilitás előbb-utóbb kérlelhetetlenül érvényesíteni fogja a maga sajátos törvényeit. A jelenleg még a hagyományos viszonyokat tükröző magas moldvai termékenységnek a közeljövőben már csak azért is mérséklődnie kell, mert az elvándorlás mindig a legfiatalabb és legtermékenyebb korcsoportokat apasztja.

A mérséklődés már meg is indult. Ha a két népszámlálás között az átlagos moldvai születési számarány még 25,4 ezrelékes volt, 1977-ben a moldvai megyék összesített születési számaránya már csak 23,7 ezreléket tesz ki. Ezzel egyidőben a kevésbé termékeny országrészekben a betelepülők fiatal kora miatt némileg növekszik a termékenység; ez, ha kis mértékben is, de máris tapasztalható a Bánságban. Kérdés azonban, hogy vajon hosszabb távon a helyi, hagyományos (alacsonyabb) termékenység vagy pedig az újonnan betelepülők magatartása kerekedik-e felül? A városi életmód – rövid átmeneti idő után – inkább az előbbi, mint az utóbbi irányban szokott hatni.

NEMZETISÉGI GYARAPODÁS

Az 1977. január 5-i népszámlálás előzetes adatai szerint a romániai nemzetiségek száma 2 557 695 lélek, az ország lakosságának 11,9

százaléka. A magyarság lélekszáma ez utóbbi három népszámlálás során így alakult:

1956. február 21.	1 587 675
1966. március 15.	1 619 592
1977. január 5.	1 706 874

E három egymás mellé állított számadatból nyomban szembetűnik a magyar kisebbség szaporulatának alacsony volta, erős hátramaradása az ország egész népének gyarapodása mögött. Különösen kicsi volt a szaporulat 1956 és 1966 között: mindössze 32 000 lélek – 2 százalék –, miközben az ország egész népe 1 614 000 lélekkel – 9,2 százalékkal – gyarapodott. Ennek következtében a magyarság országos számaránya a korábbi 9,1 százalékról 8,5, százalékra esett vissza. Az 1966-ban foganatosított erélyes születéselőmozdító rendszabályok természetesen a magyarság termékenységére sem maradhattak hatástalanok. A születésszám megnövekedett a nemzetiségi családokban is, s a legutóbbi népszámlálásig eltelt 11 esztendő alatt a magyar nemzetiség lélekszáma 87 000 fővel nőtt. Bár az eredmény nem lebecsülendő, ha az előző évtizedééhez viszonyítjuk (250 százalék!) de most is messze elmarad az országos mögött, mely ez alkalommal 2 456 000 főt tett ki. Viszonyszámokban kifejezve, az országos 12,9 százalékos gyarapodással szemben a magyar lakosság gyarapodása mindössze 5,4 százalékos volt, s ennek következtében a magyar ethosz számaránya ismét csökkent, ezúttal 8,5-ről 7,9 százalékra.

Nem kétséges, hogy e kedvezőtlen jelenség magyarázatát mindenekelőtt a magyar nemzetiségnek a többségétől eltérő termékenységi magatartásában kell keresnünk. Ha összevetjük a magyarság nyers élveszületési arányszámait az évről évre bejegyzett országos élveszületési arányszámokkal, az alábbi eredményt kapjuk:

Év	Élveszületések arányszáma 1000 főre		Különbözet
	Magyar kisebbség	Az ország egész népe	
1966	12,8	14,3	– 1,5
1967	21,2	27,4	– 6,2
1968	22,9	26,7	– 3,8
1969	21,4	23,3	– 1,9
1970	19,8	21,1	– 1,3
1971	17,9	19,5	– 1,6
1972	17,4	18,8	– 1,4
1973	16,6	18,2	– 1,6
1974	18,0	20,3	– 2,3
1975	17,3	19,7	– 2,4
1976	17,1	19,5	– 2,4

11 év alatt a magyar nemzetiségű családokban világrahozott újszülöttek hozzávetőleges száma ezek szerint 336 000 volt, ami a két népszámlálás végeredményének középarányosához viszonyítva 18,36 ezreléknek felel meg, szemben az országos 20,8 ezrelékes, az erdélyi 20,3 ezrelékes és a körösvidék-máramarosi 19,5 ezrelékes átlaggal.

Az országos születési számaránnyhoz viszonyított átlag 2,44 ezrelékes (nem egészen 12 százaléknak megfelelő) különbözettel szemben egyes esztendőkben lefelé, más esztendőkben felfelé találunk elég lényeges eltéréseket. A legnagyobb különbözetet 1967-ben és 1968-ban jegyezték fel (6,2, illetve 3,8 ezreléket), de magasra szökött fel a különbözeti érték 1974-ben és az azóta eltelt néhány esztendőben is. Ebből az következik – mind a legutóbbi 11 esztendőre, mind pedig az azelőtti hosszabb időszakra kiterjedő érvénnyel –, hogy az élveszületési arányszámok csökkenő irányzata idején a két arányszám általában közeledik egymáshoz; ellenben, az adminisztratív-jogi természetű – a születésszám növelését célzó – intézkedések a magyar nemzetiségre nem hatnak olyan mértékben, mint az ország egész népére. Ennek

egyik lehetséges és egyben valószínű, magyarázata az, hogy a magyarság körében a családtervezés és a terhességmegelőzés más módszereivel szemben a művi vetélés az országos átlagnál kisebb mértékben volt elterjedve.

KUTATÓMUNKA

Mi az oka a magyarság alacsonyabb termékenységének és kisebb gyarapodásának? A kettő ugyanis, amint a továbbiakból látni fogjuk, nem fedi maradéktalanul egymást. A kérdésre csakis egy mélyreható – a történelmi és kulturális tényezőket az idő és a változások függvényében vizsgáló, az élő népi hagyományok és az újonnan kialakult, többnyire urbánus eredetű szokások társadalmi-gazdasági hátterét is feltáró, a különböző fajtájú imponderábiliákat sem figyelmen kívül hagyó – szociológiai és tömeglélektani kutatás adhatna talán kielégítő választ. Sokrétű, nagy felkészültséget és igen nagy apparátust igénylő, költséges és hosszadalmas kutatóvállalkozás megindítására azonban – legjobb tudomásom szerint – egyelőre nincs sok remény, maga az intézményes keret is hiányzik még hozzá. Ezért a hivatalos statisztikai adatokból levonható tanulságokon kívül meg kell elégednünk néhány igen hasznos demográfiai vizsgálódással, családszociológiai felméréssel, dokumentum erejű riporttal, magányos – olykor amatőr – kutatók vagy kisebb, alkalmi kutatócsoportok önzetlen, önkéntes munkásságát dicsérő részeredménnyel, melyek nemzetiségi társadalmunk önismereti térképe egy-egy fehér foltjának betöltésére vállalkoztak.

Az ilyenszerű – a népesedési kérdést zömmel szívügyének tekintő – tanulmányokból nemrég Imreh István szerkesztésében *Változó valóság* címen kötet jelent meg;[13] fél évszázad

óta ez az első romániai magyar nyelvű szociológiai tanulmánykötet. Szerzői: tanárok, közgazdászok, könyvtárosok, kedvtelésből kutatók (parasztember is van közöttük) a Kalotaszegtől a Székelyföldig és a Szilágyságtól Szeben vidékéig Erdély számos tájegysége népének sajátos adatait gyűjtötték össze, és bár „a magyar nemzetiség egészének szintjéig elemzéseikkel nem juthattak fel, hiszen ilyen vizsgálódásra csak intézményes keretben, összefonódottan, központi irányítással vállalkozhattak volna" (Imreh István), mégis munkásságuk számos olyan népesedési jelenségre vetett fényt, amely közvetlenül vagy közvetve alkalmas arra, hogy átfogóbb képet nyerjünk az alacsonyabb termékenység és nem kielégítő gyarapodás okairól, és egyben – ha csak egészen nagy vonalakban is – fogalmat alkothassunk a jövő kilátásairól.

A kötet szerzői közül Keszi Harmath Sándor a szakkutató avatott szemével a kalotaszegi Inaktelke népmozgalmát tanulmányozva lényegében az egész Kalotaszeg népére érvényes következtetéseket vont le. „A születéskorlátozás – írja – valaha azért jött létre, hogy növekedjék a családon belül az egy családtagra jutó jövedelem." 1976 és 2000 között azonban éppen a születéskorlátozás miatt „megnövekszik az eltartottsági teher, s így a családkorlátozás az életszínvonal csökkenésének irányában fog hatni". Vasas Samunak a hagyományaihoz szigorúan ragaszkodó nádasmenti faluról, Vistáról készített színes szociográfiai felvétele több tekintetben kiegészíti és sarkítja Keszi Harmath Sándor és munkatársai megállapításait. Vistán 1970 és 1975 között az újszülöttek száma 24-ről 8-ra apadt, és ma már 1000 lakosra csupán 7,5 élveszületés esik. Közrejátszik az alacsony születésszámban a faluban régóta meghonosodott, a terhességmegszakítást hallgatólagosan helyeslő erkölcs. A mag-

zatelhajtást elszenvedett asszony „felemelt fejjel, cifrán felöltözve mehet végig a falun, sőt bizonyos büszkeséget is érez, amit egyáltalán nem akar titkolni”.

Kósa-Szánthó Vilma urbánus környezetben, Sepsiszentgyörgy egyik új lakónegyedében végzett családszociológiai felmérést; adataiból az derül ki, hogy a megkérdezett (többségében magyar nemzetiségű) népességnél tapasztalt családtervezési értékek eltérnek egyrészt az országos, másrészt a megyei értékektől. Így például az első szülés átlagos életkora a megkérdezetteknél 24,6, a másodiké 26,8 esztendő; a megfelelő országos életkor 21,7 és 25,1 év. A családok átlagos gyermekszáma 1,81, ami nem elegendő a távlati utánpótláshoz; országos viszonylatban 1977-ben 2,76 gyermek esett egy családra, a Kovászna megyei átlag pedig ennél nagyobb, mert itt mind az általános, mind a városi születésszám meghaladja az országos szintet (előbbi 21,4, utóbbi 22,6, szemben az országos 19,6, illetve 18,7-tel). Arra vonatkozólag azonban nem rendelkezünk adatokkal, hogy mekkora hányaddal veszik ki részüket a megyei születésszám alakulásából a román nemzetiségű családok, melyek a megye összlakosságának 21,8 százalékát alkotják.

Vetési László interetnikus környezetben élő kis létszámú magyar népi elem párkapcsolatait vizsgálja; felmérése arra enged következtetni, hogy a területi és foglalkozási szempontból egyaránt mozgékonyabb népességnél – a hagyományos szemléletkorlátok felszakadozása és az egyre inkább munkahelyszférájú párválasztás miatt – a homogén házasságokkal szemben teret hódít a heterogén, interetnikus házasságok száma. Vetési „mintavétele” további, szélesebb kört felölelő kutatásokra ösztönöz, már csak azért is, mert a magyar etnosz mintegy negyedrésze (kb. 400 000 lélek) köztudottan olyan interetnikus diaszpórában él, melynek

mindössze 5–15 százalékát képviseli. Ugyanakkor a hagyományos életmódot folytató magyarok száma – amint az a népszámlálási adatokból kiderül – az országos átlagnál gyorsabb ütemben csökken. 1966-ban 718 475 magát magyar nemzetiségűnek valló személy lakott városi környezetben, és 41 443 a városokhoz csatolt peremközségekben. A falun lakó magyarok száma 859 674 volt. Tizenegy esztendővel később 141 208 személlyel nőtt a városokban (+ 19,7%) és 229 lélekkel (+ 0,1%) a peremközségekben élő magyarság száma – ami ugyan messze elmarad az országos urbanizálódási átlag mögött –, de ezzel egyidőben 54 155 személlyel (– 6,3%) csökkent a falun élőké. A hagyományos keretből kilépő magyarság számaránya tehát mintegy másfélszerese az országos átlagnak.

Vofkori László a zömmel aprófalvas településhálózatokról való (hézagos) ismereteink kiegészítésére vállalkozott az udvarhelyi medencében végzett kutatásával. A vizsgált, évtizedek óta inkább fogyó, mint gyarapodó terület jelenlegi településeinek száma 129, ebből 105 az ezer főnél kevesebb lelket számláló falu, ezekben él a medence népességének 47,7 százaléka. A három idetartozó város együttes népessége – peremközségeik nélkül – az összlakosság alig 35,8 százalékát teszi ki. Bár a hagyományos életforma sok helyütt továbbra is uralkodó, és a viszonyok némileg hasonlítanak egyes moldvai településhálózatokéhoz, a gyarapodás itt mégis már az iparosodás kezdeteivel meglassult. 1956 és 1966 között évi átlagban 526 fővel nőtt a medence népessége, 1966 és 1977 között már csak 356-tal.

Vajon kivételnek számít-e az a mindössze 361 lelket számláló kicsiny település – Hodgya –, melynek családi-társadalmi életét Geréb Attila vette szemügyre? Ebben az udvarhelyszéki Felsőboldogfalva községhez tartozó

faluban az 1950 után eluralkodott „kétgyermekelv” ma már nem mindenható. Számos családban ismét „szót kér” a harmadik és negyedik gyermek is. Hasonlóképpen 3–4 az átlagos gyermekszám a gyergyóremetei erdőmunkás családokban – erről Garda Dezsőtől értesülünk. Igaz, itt régebben 8–11 gyermek is „elkelt”.

Székelyudvarhely egyik peremközségének, a már említett Felsőboldogfalvának életét vizsgálva Hermann Gusztáv is növekvő irányzatú születésszámról tudósít. Újabban már ritka a csak kétgyermekes család: a termelőerők arányosabb eloszlása, az ipari és mezőgazdasági termelés egybekapcsolása, a város és falu közötti együttműködés elmélyülése csökkenti a munkaerő mozgását, szükségtelenné teszi az elvándorlást, növeli a biztonságérzetet. Ez a természetes szaporulat növekedésében is megmutatkozik.

URBÁNUS NEMZETISÉG

Nem mentes az ellentmondásoktól az a kép, melyet az erdélyi magyar falu metamorfózisáról, a magyarságnak e metamorfózishoz való alkalmazkodásáról, az alkalmazkodás népesedési kihatásairól a *Változó valóság*ból kapunk. És némileg egyoldalú is. Éppen napjaink legjelentősebb életkeretének: a városi életmód kialakulásának mélyebbre néző kutatása hiányzik belőle. Pedig a városi életmóddal járó új foglalkozási struktúra, a társadalomlélektani jellegzetességek megváltozása, a korábban hagyományos rítusok keretébe foglalt és kizárólag etnikumhoz kötött műveltség látóhatárának kitágulása, átalakulása, az interperszonális és interetnikus kapcsolatokban végbemenő eltolódás a magyarság esetében nem is újkeletű jelenség Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a

termékenység és gyarapodás; szempontjából – mint már az előbbiekben is igyekeztem rámutatni – korántsem közömbös az, hogy első, második, avagy már a sokadik városban megtelepedett nemzedék magatartásáról van-e szó. Mert hogyha a városba zúduló tömeg ideiglóráig, meg is foszthatja a várost asszimiláló képességétől, a szerves integrációra előbb-utóbb – legkésőbb egy-két nemzedék múlva – mindenképpen sor kerül.

Az erdélyi magyarság viszonylag jelentős hányada már az első világháború előtt is városon élt. Úgyszólván valamennyi erdélyi városban már a századforduló táján is a gyári, munkás, iparos, tisztviselő és értelmiségi réteg nagy része a magyarság sorából került ki; elég nagy súllyal esett ekkoriban latba a városok zömmel magyar ajkú zsidó értelmiségi és iparos-kereskedő rétege is, mely például Szatmár vagy Nagyvárad összlakosságának 20–24, Kolozsvár-, Temesvár- vagy Marosvásárhelyének 10–12 százalékát tette ki. A városlakó magyarság száma az 1930-as és 1948-as népszámlálások idején a tisztviselő réteg és az értelmiség megfogyatkozása ellenére is jelentősen meghaladta az országos átlagot. Az ötvenes évek végéig, a hatvanas évek elejéig számos nagyobb városban többségben volt a magyarság. 1966-ban, szemben az országos 38,2 százalékos urbanizációs aránnyal, a városlakó nemzetiségi számarány 46,9 százalékos volt. Ma a nemzetiségi város–falu arány 52,8/47,2 százalék, a városokban és a peremközségekben, élő magyarok száma meghaladja a 900 000 főt.

Azok az erdélyi nagyvárosok, ahol a magyarság hagyományosan nagyobb számban élt, gyors ütemben nőttek az elmúlt 11 évben, és ez a nemzetiségi számarány csökkenését vonta maga után. Ennek ellenére a nemzetiségi nagyvároslakók száma is jelentősen gyarapodott:

Város	Összlakosság 1966	száma 1977	Magyarság 1966	száma 1977
Kolozsvár	185 700	262 000	76 900	85 400
Nagyvárad	122 500	181 700	63 000	75 700
Marosvásárhely	86 500	152 600	60 200	81 800
Szatmár	68 200	103 600	34 500	47 600
Temesvár	174 200	282 700	31 000	36 200
Arad	126 000	195 400	31 000	34 300
Brassó	163 300	262 000	27 800	34 000
Nagybánya	62 700	117 600	20 600	25 200

A természetes szaporulatot leszámítva, közel félmillió lélekre tehető a fenti 8 nagyváros új lakóinak száma, és legkevesebb 60 000 lélekkel gyarapították az új betelepülők a magyar lakosságot. Átlag tehát ezekben a városokban minden 3 lakos közül 1 az utóbbi évtizedben költözött be, a magyarok közül ellenben csak minden 7 közül 1. A gyors fejlődésből következő hazai sajátosság – az előbbiekben is szóltam már róla –, hogy miközben a város alakítja-formálja a betelepülők nagy tömegét, emezek a ruralizáció irányában hatnak vissza a városra. Ez is egyik oka a sok közül annak, hogy az ország városlakóinak körében nem érvényesül még teljes egészében a városi emberre általában jellemző alacsonyabb termékenység. Ettől az átmeneti népesedési előnytől a városban élő magyarság zömét éppen a régebbi urbanizáltság, valamint az újonnan jöttek csekélyebb száma és ezeknek a városi magyar etnoszba való gyorsabb integrációja fosztja meg

ÖREGEDŐ NEMZETISÉG

Nem kétséges azonban, hogy egymagukban a nemzetiségi és az országos születési arányszámok közötti különbözetek nem indokolják teljes egészében a magyar nemzetiség hátrama-

radását a gyarapodás terén. Ez utóbbiban kétségtelenül szerepet kell játszania a magyar nemzetiségű lakosság idősebb korösszetételéből következő magasabb halálozási arányszámnak is, melyre a *Változó valóság*ban sajnos csak elvétve találunk, s akkor is inkább közvetett, mint közvetlen adatokat.*

Közismert tény, hogy az idősebb korösszetétel egyenes következménye a hosszabb időn át uralkodó alacsony termékenységnek. A korfában vagy korpiramisban jelentkező torzulások, az idősebb korosztályok növekvő súlya természetszerűen a nyers halálozási arányszám megnövekedéséhez vezet még akkor is, ha a születéskor várható átlagos életkor növekedőben van; ez utóbbi nálunk, mint ismeretes, közel 70 esztendő.

Az egyesített falusi és városi környezetben 1977-ben észlelt 9,6 ezrelékes átlagos halandósággal szemben a legmagasabb halálozási értékeket elsősorban az alacsony termékenységű bánsági megyékben jegyezték. Arad megye nyers halálozási arányszáma 13,2 ezrelék volt, Krassó-Szörény megyéé 12 ezrelék, Ilfov, Bihar, Szilágy, Teleorman, Temes és Mehedinți megyéké 11,1–11,9 ezrelék. Falusi környezetben – ahol az országos halálozási átlag magasabb: 11,3 ezrelék – az előbbieket is jelentősen meghaladó maximális értékeket észleltek, így például Arad és Krassó-Szörény megyék falun élő lakosságának halálozási arányszáma elérte, a 15,7–15,8 ezreléket, a Mehedinți és Temes megyebelieké a 14,4–14,7 ezreléket. Bihar, Szilágy, Teleorman, Kovászna és Fehér megyék falusi lakosságának halálozási arány-

* Keszi Harmath Sándor egyik táblázatából az derül ki, hogy a kalotaszegi halandóság 1968 és 1974 között 1,3–2,9 ezrelékkel nagyobb volt az ugyancsak ezrelékben kifejezett országos halálozási értékeknél; maximális halálozási arányszámként itt 1973-ban 12,7 ezreléket jegyeztek fel.

száma 1977-ben 12,2 és 12,9 ezrelék között váltakozott.

A magas halálozási értékeknek mindenütt *hosszú idő* óta érvényesülő alacsony – a mi viszonylataink között rendkívül alacsony – születési arányszámok felelnek meg. Érthetően magas továbbá a nyers halálozási arányszám azokban a megyékben, ahonnan sokan vándorolnak el, valamint azokban a falvakban, melyeknek fiatalságára, nagy vonzerőt gyakorol a közeli ipari központok munkaerőigénye. Ez a helyzet Arad, Krassó-Szörény és Temes megyékben, valamint a fentebb felsorolt magas halandóságú többi megyében is.

Az utóbbi évtizedek európai demográfiai tapasztalata, egyértelműen azt igazolta, hogy magas halálozási arányszámok csupán ott jelentkeznek, ahol hosszú ideig alacsony vagy igen alacsony a születésszám. 1970 és 1976 között egyes években halálozási csúcsarányszámokat jegyeztek például Angliában (14,2), az NDK-ban (14,1), Ausztriában (13,4). Ezeket a legújabbkori európai népesedéstörténetben páratlanul álló halálozási mutatókat évek hosszú során át 11–12 ezrelékes vagy annál is alacsonyabb születési arányszámok előzték meg. A halálozási arányszám 1976-ban Magyarországon is elérte a 12,5 ezreléket – 17,5 ezrelékes születésszámmal szemben. De a magas halálozás előzményeihez itt is szorosan hozzátartozik az 1962–1973-as évek 12,9–14,7 ezrelékes születésszáma.

A romániai magyar nemzetiség halandóságára vonatkozó adatokat, sok más részletkérdéssel együtt, valószínűleg majd csak a népszámlálás végleges adataiból ismerjük meg. Az előbbiekben ismertetett nyers élveszületési mutatószámoknak és az évi átlag 4,8 százalékos (11 év alatt 5,4 százalékos) gyarapodásnak átlagosan számítva 13,5 ezrelékes halálozási arányszám felelne meg. Ha a hatvanas évek

végéig, a sok éven át igen alacsony születésszám visszahatásaként, indokolt is volt a szokatlanul magas halálozási arányszám – hiszen az előző népszámlálás hosszú sorvadási időszak utáni fordulópontot jelzett –, az elmúlt tíz-tizenkét esztendőben a korösszetételben előnyös változások mentek végbe, a korpiramis torzulásai eléggé kiegyenlítődtek, az alap ma jóval szélesebb, mint tíz évvel ezelőtt volt. Ennek előnyösen kellett hatnia a halálozási arányszám alakulására is. Más szóval ez azt jelenti, hogy talán inkább aporiával, mint egyismeretlenes egyenlettel állunk szemben. Kézenfekvőnek látszanék az aporia megoldását az interetnikus diaszpóra, sajátos viszonyaiban és a heterogén párkapcsolatok gyakoriságában, keresnünk.

Elméletileg a jövőben – az országos átlagnál mintegy 2 (legfeljebb 2,44) ponttal alacsonyabb születésszám mellett – a magyarság is elérhetné a minimális évi 0,75–0,85 százalékos gyarapodási arányt, ami egy évtized alatt mintegy 130–150 000 léleknyi népességtöbbletet tenne ki; az ország össznépességéhez viszonyítva még ez is a nemzetiségi arányszám további apadását jelentené, de legalább már jóval kisebb ütemben.

Van-e kilátás egy ilyen célkitűzés megvalósítására? Bizonyos jelek egyáltalán nem kedvezők. Kedvezőtlen mindenekelőtt a romániai magyarság – enyhén szólva is – egyenlőtlen gyarapodása. A hivatalos kimutatásokból tudjuk, hogy a két magyar többségű megye: Hargita és Kovászna népe 1966 és 1977 között így gyarapodott:

Megye	Népességszám 1966	Ebből magyar	%	Népességszám 1966	Ebből magyar	%
Hargita	282 400	248 800	88,1	326 300	277 400	85,0
Kovászna	176 900	140 500	79,4	199 100	155 700	78,2

Hargita népessége ezek szerint 44 000 lélekkel, 15,7 százalékkal – az országos átlagot 2,8 ponttal meghaladó – arányban nőtt, Kovásznáé pedig 22 ezer fővel, 12,6 százalékkal, ami hozzávetőleg megfelel az országos gyarapodási átlagnak.

Hargitában a növekedés úgyszólván teljes egészét – papíron – a természetes gyarapodás tette ki (vándorlási különbözet mindössze + 223 fő*), Kovásznában pedig a növekedés 90 százaléka tudható be a természetes népmozgalomnak (vándorlási különbözet + 4800 fő). A két megye, magyarsága az említett időszakban összesen 43 000 fővel gyarapodott, ami szintén jól megközelíti az országos átlagot. Csakhogy Hargita és Kovászna megye székely-magyar lakossága csupán a romániai magyarság 24 százalékát képviselte 1966-ban, 25,4 százalékát 1977-ben. Más szóval, az interetnikus környezetben kisebbségben élő magyarság – közel 1 300 000 lélek – mintegy 17 ezrelékes születésszám mellett (élveszületések összessége kb. 220–230 000 fő), mindössze 43 000 lélekkel gyarapodott; ez csupán 3,62 százaléknak, évi átlagban 3900 léleknek felel meg.

*

Aligha szorul bizonyításra, hogy a gyors ütemű és sokoldalú – áldozatos munkát követelő – gazdasági fejlődésnek egyedül a kiegyensúlyozott demográfiai fejlődés adhat értelmet. Lassan gyarapodó vagy éppenséggel fogyó népesség nem maradhat fiatal: gyermek nélkül nem őrizhető meg sem az alkotó vitalitás, sem az életerő. Ahol nincs gyermek, ott öröme sincs a holnapnak.

* A vándorlási végeredmény természetesen ebben az esetben is a negatív és pozitív migráció különbözete, melyben – számításom szerint – mintegy 12 000 lélek vehetett részt.

A XI. kongresszuson elfogadott pártprogram a nemzeti államok és a nemzeti kisebbségek kialakulását vizsgálva leszögezte: „A nemzetiségek hosszú időn át létezni fognak, mind a szocialista, mind a kommunista építés korszakában, ami szükségessé teszi, hogy továbbra is foglalkozzunk, bármilyen megkülönböztetés nélkül, minden nemzetiség teljes jogegyenlőségének és akadálytalan érvényesülésének a biztosításával."

Hét erdélyi és körösvidék-máramarosi megye (Kolozs, Maros, Hargita, Kovászna; Bihar, Szatmár, Szilágy) együttes népszámlálási népessége kb. 3 150 000 lélek, az ország lakosságának több mint egyhetede. Ebből 1 285 000 magyar nemzetiségű, tehát a romániai magyarság több mint háromnegyed része e hét megyében él. A két magyar többségű székely megyét – melynek adatait már az előbbiekben említettem – leszámítva, a többi megye magyarsága 23,8 és 43,9 százalék között váltakozik, nevezetesen: a Maros megyében élő magyarok száma 266 000 (43,9%), a bihariaké 200 000 (31,7%), a kolozsiaké 170 000 (23,8%); Szatmár megyében 151 000 magyar él (38,3%), a Szilágyságban pedig 64 200 (24,3%). Elképzelhető-e ennek a hét megyének a többi harminckettővel lépést tartó gyors ütemű és sokoldalú fejlődése, ha abból a nemzetiség is ki nem veszi maradéktalanul a részét?

Az etnicitás – mutat rá Fábián Ernő – egyszerűsítő fogalmazásban a nemzetiségre jellemző entitások olyan rendszere, amely meghatározza az egyén és a közösség magatartását. A nemzetiség önálló érték- és attitűd-rendszerű közösség, amely nem életkörülményeiben, hanem etnicitása jegyeiben különbözik a vele együttélő más nemzetiségű dolgozóktól.[14] Az etnicitásnak tagadhatatlanul van szerepe a gyarapodásban is, de ezen a téren a *tudatos jövő-*

formálásnak éppen az a feladata, hogy az etnicitás jegyein felülemelkedve, az általánost a sajátossal harmonikusan összekapcsolva az egész közösség, más szóval az egész ország érdeket szolgálja.

Kolozsvár, 1978. június – 1979. szeptember